

Milliyetçilik: Bayrağa Tapınmanın Teolojisi

19. yüzyılda inanç yerini “millet” fikrine bırakıyor. Bayrağın yeni kutsal obje hâline gelişi.

Gelin bunu en basit haliyle söyleyelim: Modern **milliyetçilik**, bir çeşit **sektüler dindir** — dinsel yapıyı (kutsal metin, din adamı, ayin, kutsal mekân, kutsal zaman) alır, içeriğini “millet”le doldurur ve sonra bu paketi vatandaşa sevdirep yüzüne dayar. Bu bölümün işi, bu dönüşümü hem kuramsal hem tarihsel hem de uygulamalı (ritüel, ekonomi, şiddet) açıdan didikleme: nasıl oldu da insanlar bayrağa tapar oldu, anılara kutsiyet atfettiler, çocuklarını okullarda “milletçi liturji”yle eğittiler ve gerektiğinde başkalarını milletin saf dışı düşmanı ilan edip temizlediler?

Önermenin İskeleti: Modern Milliyetçiliğin Anatomisi

Temel iddia: Milletler “**hayali topluluklardır**” (**imagined communities**) — üyeler birbirlerini tanımasalar da ortak bir aidiyet hayali paylaşırlar; bu hayal, gazete, harf, okul, mit ve tören sayesinde sürekli yeniden üretilir. **Benedict Anderson’ın** bu çarpıcı ifadesi, milliyetçiliğin basılı kültürün ve modern idarenin damgasıyla şekillendiğini öne sürer.

Bu fikirleri tamamlayan iki ana katkı daha var:

- **"Geleneklerin icadı" (invented traditions):** Hobsbawm ve Ranger gibi tarihçiler, birçok millî tören ve ritüelin, eskiymiş gibi gösterilerek modern devlet aygıtı tarafından kasten inşa edildiğini savunur.
- **Ethno-symbolic yaklaşım:** Anthony D. Smith gibi düşünürler ise milletlerin yalnızca modern icatlar olmadığını, bazen uzun süreli etnik anılar, semboller ve mitler üzerine inşa edildiğini belirtir.

Neden 19. Yüzyıl? Kısa Tarihsel Zemin

Milliyetçilik bir sabah ansızın ortaya çıkmadı; koşulları birikti:

- **Merkezi idarelerin güçlenmesi:** Vergi toplama, ordu kurma ve bürokrasi, insanların “biz” ve “öteki” kategorilerini kullanmasını kolaylaştırdı.
- **Endüstriyel kapitalizm ve basılı kültür:** Gazeteler ve kitaplar, dil birliğini, ortak gündemleri, ortak tarihleri ve düşman imgelerini yaydı.
- **Sömürgecilik ve devrimler:** Fransız Devrimi’nin eşitlik ve egemenlik söylemi, milliyetçi duyguları hızla görünür kıldı.

Kısacası: demiryolu, gazete, okul ve askerî sefer bir araya gelince “millet” fikri topluma yapıştı.

Bayrak: Modern Mitolojinin En Başarılı Aksesuarı

Bayraklar neden bu kadar güçlü? Çünkü bayrak hem basit bir obje hem de kolayca kutsallaştırılabilecek bir totemdir.

- **Görsellik:** Bayrak, tek bir bakışta “kimin yanında olduğunu” söyler.

- **Ritüellerin odak noktası:** Bayrak çekme, marş söyleme, saygı duruşu gibi ritüeller, bayrak etrafında inşa edilir — tıpkı dini bir altarın etrafındaki ayinler gibi.
- **Banal (gündelik) yeniden üretim:** Michael Billig’in “banal milliyetçilik” kavramına göre, bayrak sadece törenlerde değil; kamu binalarında asılı durmasıyla da “millî aidiyeti” gündelik hale getirir.

Bayrak, basit bir kumaş parçasından “duygusal yatırım yapılabilecek kutsal ikona” dönüşmenin pratik örneğidir: hem kolay hem de etkili.

Millî Liturji: Anıtlar, Marşlar, Bayramlar, Şehit Mezarları

Modern devletler, dinin ritüel aygıtlarını taklit eder:

- **Anıtlar/Anıt Mezarlar: Meçhul Asker (Unknown Soldier)** gibi anıtlar, ortak yas ve kahramanlık duygusunu birleştirir.
- **Millî marş ve destanlar:** Soyut kitleleri duygudaştırır.
- **Ulusal bayramlar:** Herkesin aynı anda aynı duyguyu paylaşması için tasarlanmış zamanlardır.
- **Şehitlik ayinleri:** Savaş şehitleri, dini şehit modeli sekülerleştirilerek millî mitolojide yerini alır.

Bu liturji, toplumsal bağlılığı yeniden üreten, hafızayı sabitleyen ve meşruiyeti üreten bir mekanizma işlevi görür.

Okul, Dil ve “Millî Ruh”un Fabrika Ayarları

Okullar, modern milliyetçiliğin laboratuvarlarıdır:

- **Standart dil ve tarih öğretimi:** Ders kitapları, “bin yıllık birlik” hissi yaratır.

- **Vatandaşlık eğitimi ve marşlar:** Öğrenciler, marş söyleyip bayrağa saygı öğretisi alır; ritüel tekrarı, alışkanlık yaratır.

Anderson'ın “basılı kapitalizm” ve Hobsbawm'ın “geleneklerin icadı” fikirleri burada birbirine bağlanır: kitaplar + okullar = ortak hikâye ve ortak davranış.

Milliyetçilik-Din Etkileşimi: İşbirliği, İkame, Hegemonya

Milliyetçilik üç farklı ilişki biçimiyle dinle temas eder:

- **İkame:** Milletin kutsallığı dini rolü kısmen devralır.
- **Karma (sentez):** Dini ritüeller, millî törenlerle kaynaşır.
- **Çatışma:** Milliyetçilik, dini otoritelerle ve evrensel dini bağlılıklarla çatışabilir.

Robert Bellah'ın “sivil din” (civil religion) kavramı, özellikle ABD örneğinde, millî sembollerin ve başkan figürünün dini işlevleri üstlendiğini gösterir.

Milliyetçinin Araç-Kutusu: Nüfus Sayımı, Nüfus Kayıtları, Konskripsiyon

Devletin pratikleri milliyeti somutlaştırır:

- **Nüfus sayımları:** kimlikleri kategorize eder, “biz” ve “onlar” haritalarını çizer.
- **Askeri zorunluluk (konskripsiyon):** er kişiyi millet için seferber eder; özgül bir ortak kader duygusu (ve paylaşılmış şiddet) üretir.
- **Vatandaşlık hukuku:** yasal sınırlar kimlikleri pekiştirir.

Bu idari teknikler millî aideti “teknik olarak” mümkün kılar — modern devletin pratik yüzüdür.

Milliyetçilik, Ekonomi ve Sermaye İlişkisi

Milliyetçilik yalnızca duygular değil; ekonomik dönüşümlerin de çocuğudur:

- **Sanayi kapitalizmi** ulusal pazarları ve korumacı politikaları teşvik eder; “milî çıkar” söylemi ekonomik politikayı meşrulaştırır.
- **Savaş ekonomisi** (fiscal-military state): devlet, vergi ve borç sistemleri kurarak ordular finanse eder — milliyetçi söylem zorunlu meşruiyet sağlar.
- **Kolonyal rekabet**: 19. yy milliyetçilikleri aynı zamanda emperyal prestij ve ekonomik genişleme projeleriydi.

Kısacası milliyetçilik pek çok zaman ekonomik çıkarlarla hem uyumlu hem de onları meşrulaştırıcı bir örtü sağladı.

Şiddet, Ötekileşme ve “Kutsallaşan” Temizleme

Bir tehlike: millet kutsallaştıkça, “öteki” meşruiyetsizleştirilir. Bu süreç şunları doğurabilir:

- **Dış düşmanlaştırma** (savaş, işgal, etnik temizlik).
- **İç düşmanlaştırma**: azınlıklar, muhalifler “vatan haini” ya da “milletle zarar veren unsur” ilan edilir.
- **Ritüel şiddet**: pogromlar, soykırım ve zorunlu göçler milliyetçi törenlerle meşrulaştırılabilir.

Tarih, milliyetçiliğin kutsallık maskesinin nasıl güç kullanımına zemin hazırladığını acı örneklerle gösterir (19.–20. yy). Burada uyarı büyük: kutsalı

ulusal zemine aktarmak toplumsal bağışıklığı zayıflatabilir—çünkü tartışma alanı daralır; itiraz “kutsala hakaret”e dönüşür.

Kısa Vaka İncelemeleri

- **Fransa:** Fransız Devrimiyle yükselen ulusal semboller (trikolor, Marseillaise), dinî otoritenin yerine millî hegemonyayı koydu; devrim kültürleri ve Napolyon’un iktidarı millî litürjiyi devletleştirdi.
- **Almanya:** Bismarck’ın “kannibal” siyaseti (realpolitik + kültürel milliyetçilik) ve daha sonra 20. yy’daki radikalleşme milliyetçiliğin nasıl hem modernleşme hem de felaket kapısı olabileceğini gösterir.
- **İtalya:** İttifak ve birleşme (Risorgimento) Katolik Papalık ile çelişkideydi — devlet inşası ile dini otorite arasındaki sürtüşme klasik bir örnek.
- **Türkiye:** Atatürk ve laik milliyetçilik; Osmanlı din merkezli sahneden seküler ulus-devlete geçişin dramatik bir örneği (dinsel kurumların devlete karşı konumlanması, laik kurumların inşası).
- **Amerika Birleşik Devletleri:** “Civil religion” ve bayrak-marş ritüelleri; millî kutsallığın dini retorikle örtüşmesi (Bellah).
direct.mit.edu

(Her vaka derin analiz ister; burada amaç tipolojiyi göstermektir.)

Modern Dönüşümler: Popülizm, Marka Milliyetçiliği, Sosyal Medya

21. yüzyılda milliyetçilik yeni araçlar ediniyor:

- **Popülist liderler** birer “seküler papaz” gibi davranıp halk-rutinleri kutsallaştırıyor; lider-kultusu, televizyon ve sosyal medya ile ritüelize ediliyor.
- **Marka milliyetçiliği:** ürün etiketleri, “yerli malı” kampanyaları millî aidiyeti ticarileştiriyor.
- **Sosyal medya:** bayrak, marş, anma görüntüleri viral hale geliyor; ritüel hız kazandı ama yüzeyselleşti.

Banal nationalism’in (gündelik, rutin milliyetçilik) yeni mecralarda nasıl üretildiği Billig’ci bir uyarıyla devam ediyor: milliyetçilik artık yalnızca büyük törenlerde değil, her günkü küçük hatırlatmalarla da yaşam alanlarını dolduruyor. us.sagepub.com

Bayraktan Vazgeçmek — Mümkün mü?

Milliyetçilik, modern toplumu “bir arada tutan” güçlü bir bağ olabilir; ama kutsallık atfedilen her şeyin ters tepebilme riski vardır. Özet çıkarımlar:

- **Kutsalın sekülerleşmesi:** dinin yapısal öğeleri millet alanına aktarıldı — ritüel, mit, kutsal kişiler. Bu transformasyon, aidiyeti güçlü kıldı ama tartışmayı azalttı.
- **Semboller üretkendir:** millî semboller (bayrak, marş, anıt) genellikle icat edilir ya da yeniden yorumlanır; bugün “çok eski” görünen ritüellerin çoğu modern inşadır.
- **Gündelik yeniden üretim önemlidir:** banal (gündelik) milliyetçilik, büyük mitlerden daha kalıcı olabilir; devletin ve medyanın rutin işleyişi aidiyeti sürekli kılar.
- **Risk:** milletin kutsallaşması, şiddetin meşrulaştırılmasına zemin sağlar; demokratik tartışmanın yerine kutsalın dokunulmazlığı geçerse tehlike büyür.

Sonuçta, bayrağa tapınmanın yerine **eleştirel vatandaşlık** koymak işin püf noktasıdır: ritüelleri sürdürüp eleştirel aklı kaybetmemek ve “kutsal”ı tartışma dışı bırakmamak.